

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра міжнародних відносин і суспільних наук

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Декан гуманітарно-педагогічного факультету
Інна САВИЦЬКА
_____ 2024 р.

«СХВАЛЕНО»
на засіданні кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
Протокол № 9 від 17 квітня 2024 р.

Завідувач кафедри
Вікторія ХВІСТ

«РОЗГЛЯНУТО»
Гарант ОП «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Сергій БІЛАН

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ
ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ**

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»
Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Освітня програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
гуманітарно-педагогічний факультет

Розробник: Білан С.О., професор кафедри міжнародних відносин і суспільних наук, доктор історичних наук, професор

Київ – 2024

Опис навчальної дисципліни «Зовнішня політика країн Західної Європи та Північної Америки»

Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь		
Освітній ступінь	бакалавр	
Спеціальність	291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»	
Освітня програма	«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	обов'язкова	
Загальна кількість годин	120	
Кількість кредитів ECTS	4	
Кількість змістових модулів	2	
Курсовий проект (робота) (за наявності)	–	
Форма контролю	Екзамен	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм здобуття вищої освіти		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	4 (2024/2025 н.р.)	5 (2024/2025 н.р.)
Семестр	7	10
Лекційні заняття	15 год.	4
Практичні, семінарські заняття	15 год.	4
Лабораторні заняття	-	-
Самостійна робота	90 год.	112
Індивідуальні завдання	-	-
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми здобуття вищої освіти	2 год.	

1. Мета, завдання, компетентності та програмні результати навчальної дисципліни

Мета курсу: дати студентам цілісне уявлення про зовнішню політику передових країн Західної Європи та Північної Америки.

Завдання:

- ознайомлення студентів з теоретичними положеннями формування зовнішньої політики країн Західної Європи та Північної Америки;
- розкриття специфіки зовнішньої політики країн Західної Європи та Північної Америки, виявлення спільного та відмінного у їх зовнішньополітичній діяльності;
 - аналіз інтеграційних аспектів становлення світового геополітичного простору та з'ясування ролі і позиції держав Західної Європи та Північної Америки у цьому процесі;
- вивчення місця передових держав у світовій політиці;
- дослідження місця та ролі, що відіграє Україна в зовнішній політиці держав світу.

Предмет: предметом вивчення навчальної дисципліни є зовнішня політика країн Західної Європи та Північної Америки

Студент повинен знати:

- концепції формування зовнішньої політики провідних країн світу ;
- специфіку зовнішньополітичної діяльності світових держав;
- інтеграційні тенденції та інші особливості розвитку провідних країн світу;
- роль та місце, що посідають провідні країни у світовій політиці;
- проблеми та завдання у контексті становлення відносин «Україна – провідні країни світу».

Студент повинен вміти:

- розрізняти специфіку зовнішньополітичних концепцій світових держав;
- характеризувати зовнішню політику провідних країн світу, виявляти спільні та відмінні риси у зовнішньополітичній діяльності світових держав;
- аналізувати роль і місце провідних країн у світовій політиці;
- орієнтуватися у проблемах і тенденціях формування та реалізації інтеграційних процесів провідних держав світу.

Набуття компетентностей:

інтегральна компетентність (ІК):

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в сфері міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій, зовнішньополітичної діяльності держав, міжнародних взаємодій між державами, міжнародними організаціями та недержавними акторами, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов та передбачає застосування теорій суспільних наук та спеціальних наукових методів дослідження проблем міжнародних відносин.

загальні компетентності (ЗК):

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі і знань про природу і суспільство, та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового образу життя.

ЗК4. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК8. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК12. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК2. Здатність аналізувати міжнародні процеси у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному.

СК3. Здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях.

СК5. Здатність аналізувати вплив світової економіки, міжнародного права та внутрішньої політики на структуру й динаміку міжнародних відносин та зовнішньої політики держав.

СК8. Усвідомлення національних інтересів України на міжнародній арені.

СК9. Здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих задач і проблем.

СК13. Здатність аналізувати діяльність міжнародних недержавних акторів та транснаціональні відносини.

програмні результати навчання (ПРН):

РН01. Знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.

РН03. Знати природу міжнародного співробітництва, характер взаємодії між міжнародним акторами, співвідношення державних, недержавних акторів у світовій політиці.

РН04. Знати принципи, механізми та процеси забезпечення зовнішньої політики держав, взаємодії між зовнішньою та внутрішньою політикою, визначення та реалізації на міжнародній арені національних інтересів держав, процесу формування та реалізації зовнішньополітичних рішень.

РН06. Знати природу та характер взаємодій окремих країн та регіонів на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

РН08. Збирати, обробляти та аналізувати великі обсяги інформації про стан міжнародних відносин, зовнішньої політики України та інших держав, регіональних систем, міжнародних комунікацій.

2. Програма та структура навчальної дисципліни для:
– повного терміну денної форми здобуття вищої освіти

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин													
	денна форма							Заочна форма						
	тижні	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
			л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
Змістовий модуль 1. Зовнішня політика країн Західної Європи														
Тема 1. Зовнішня політика Великобританії	1	19	2	2			15	15	1					14
Тема 2. Зовнішня політика Франції	3	14	2	2			10	15		1				14
Тема 3. Зовнішня політика Німеччини	5	14	2	2			10	15	1					14
Тема 4. Зовнішня політика інших країн Західної Європи	7	14	2	2			10	15		1				14
Разом за змістовим модулем 1		61	8	8			45	60	2	2				56
Змістовий модуль 2. Зовнішня політика США та Канади														
Тема 5. Зовнішня політика США	9	21	3	3			15	21	1	1				19
Тема 6. Зовнішня політика Канади	11	19	2	2			15	20		1				19
Тема 7. Зовнішня політика Мексики	13	19	2	2			15	19	1					18
Разом за змістовим модулем 2		59	7	7			45	60	2	2				56
Усього годин		120	15	15			90	120	4	4				112

3. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Зовнішня політика Великобританії	2
2	Зовнішня політика Франції	2
3	Зовнішня політика Німеччини	2
4	Зовнішня політика інших країн Західної Європи	2
5	Зовнішня політика США	2
6	Зовнішня політика Канади	2
7	Зовнішня політика Мексики	2

4. Теми самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Зовнішня політика Великобританії після капітуляції Німеччини та початком «Холодної війни»	3
2.	Лейбористський напрямок формування зовнішньої політики Великобританії початку другої половини ХХ ст.	3
3.	Розпад Британської імперії і формування Співдружності націй	3
4.	Зовнішня політика Великобританії прем'єрства М. Тетчер	3

5.	Політика Великобританії у відносинах з наднаціональними інтеграційними структурами	3
6.	Франція на шляху інтеграції до західноєвропейського світу після Другої світової війни	3
7.	Франція та НАТО: протиріччя та пошук компромісу	3
8.	Франко-радянські відносини	3
9.	Зовнішньополітичні пріоритети Франції епохи Ш. Де Голля	3
10.	Франко-українські відносини	3
11.	Принципові основи союзницького контролю і міжнародного правового статусу переможеної Німеччини	3
12.	Блокада Західного Берліна	3
13.	НДР у повоєнні роки	3
14.	«Східна політика» В. Бранда: прагматичний погляд	3
15.	Об'єднуючі заходи двох Німеччин Г. Коля	3
16.	Зміцнення позицій ФРН у Європі за правління Шрöderа	3
17.	Німеччина в добі правління А. Меркель: лідерство в ЄС	3
18.	США та СРСР : від союзництва до «Холодної війни»	3
19.	Зовнішньополітичні пріоритети США за президентства Г. Трумена	3
20.	Участь США в міжнародних конфліктах: війна у Кореї	3
21.	Участь США в міжнародних конфліктах: Карибська криза	3
22.	Участь США в міжнародних конфліктах: війна у В'єтнамі	3
23.	Американо-радянське роззброєння 70-х рр. XX ст.: ОСО-1 та ОСО-2	3
24.	Американо-радянські відносини 80-х рр. XX ст.: від загострення до співробітництва	3
25.	Роль США у розпаді СРСР та зміна геополітичної ситуації в світі на користь першої	3
26.	Зовнішня політика США 90-х років XX ст.	3
27.	Американо-українські відносини	3
28.	Зовнішня політика Канади після Другої світової війни	3
29.	Канадо-американські відносини: стан, проблеми та пошуки нової парадигми	3
30.	Участь Канади у регіональній економічній інтеграції: стан та проблеми	3
	Всього	90

5. Засоби діагностики результатів навчання:

- екзамен;
- модульні тести.
- інші види.

6. Методи навчання

- словесний метод (лекція, дискусія, співбесіда тощо);
- практичний метод (лабораторні, практичні заняття);
- наочний метод (метод ілюстрацій, метод демонстрацій);
- робота з навчально-методичною літературою (конспектування, тезування, анотування, рецензування, складання реферату);
- відеометод (дистанційні, мультимедійні, веб-орієнтовані тощо);
- самостійна робота (виконання завдань);

- індивідуальна науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти.
- інші види.

7. Методи оцінювання

- екзамен;
- усне або письмове опитування;
- модульне тестування;
- командні проєкти;
- реферати, есе;
- презентації та виступи на наукових заходах
- інші види.

8. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти. Оцінювання знань здобувача вищої освіти відбувається за 100-бальною шкалою і переводиться в національні оцінки згідно з табл. 1 чинного «Положення про екзамени та заліки у НУБіП України»

Рейтинг здобувача вищої освіти, бали	Оцінка національна та результати складання	
	екзаменів	заліків
90-100	відмінно	зараховано
74-89	добре	
60-73	задовільно	
0-59	незадовільно	не зараховано

Для визначення рейтингу здобувача вищої освіти із засвоєння дисципліни $R_{\text{дис}}$ (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу здобувача вищої освіти з навчальної роботи $R_{\text{нр}}$ (до 70 балів): $R_{\text{дис}} = R_{\text{нр}} + R_{\text{ат}}$

9. Навчально-методичне забезпечення

- електронний навчальний курс навчальної дисципліни (на навчальному порталі НУБіП України eLearn – <https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=3726>);
- конспекти лекцій та їх презентації (в електронному вигляді);
- підручники, навчальні посібники, практикуми;
- методичні матеріали щодо вивчення навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти денної форм здобуття вищої освіти.

10. Рекомендовані джерела інформації

1. Авраменко В.В. французька республіка на міжнародній арені – від Н. Саркозі до Ф. Олланда. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2561/2270
2. Австрія проти відходу від одностайності рішень ЄС щодо зовнішньої політики. Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/05/5/7161076/>
3. Безпека у глобальному світі / Константинов В.Ю., Мінгазутдінов І.О., Капітоненко М.Г., Галака С.П., Кривонос Р.А. // Міжнародні системи та глобальний розвиток : підручник / Кер. авт. колективу О.А. Коппель; за ред. Л.В. Губерського, В.А. Манжолі. – К.: «Київський університет», 2008. – с. 389-468.
4. Бессонова М.М. Центральна та Східна Європа у канадській зовнішній політиці. Режим доступу: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/269475>
5. Білан С.О. Зовнішня політика країн Західної Європи та Північної Америки. К.: ТОВ «Центр поліграфії «КОМПРИНТ», 2023. – 483 с.

6. Брайлян Є. Особливості зовнішньої політики Франції та військова допомога Україні. Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2023/01/12/osoblyvosti-zovnishnoyi-polityky-francziyi-ta-vijskova-dopomoga-ukrayini/>
7. Ворожбит О. Гаральд Видра: «Зовнішня політика Німеччини досить обмежена минулим». Режим доступу: <https://tyzhden.ua/harald-vydra-zovnishnia-polityka-nimechchyny-dosyt-obmezhenamynulym/>
8. Газін В. П. Новітня історія країн Європи та Америки. 1945–2002 роки: Навчальний посібник / В. П. Газін, С. А. Копилов. – К.: Либідь, 2004. – 624 с.
9. Гайдай Д. Австрія: слабка ланка Європи чи історичний союзник України? Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2016/05/6/7048512/>
10. Грубінко А. В. Роль Великої Британії у становленні зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу (1990–2019 рр.). Режим доступу: <http://historypages.kpi.ua/article/view/236237>
11. Грубінко А. Політика Великої Британії щодо східного розширення Європейського Союзу: історичні аспекти. Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/andrij-grubinko-polityka-velykoyi-brytaniyi-shhodo-shidnogo-rozshyrennya-yevropejskogo-soyuzu-istorychni-aspekty/>
12. Дейвіс Норман Європа. Історія / Н. Дейвіс. – К.: «Основа», 2000. – 944 с.
13. Доктрина зовнішньої політики Мексики не дозволяє постачати зброю Україні – Драмецька. Режим доступу: <https://hromadske.radio/news/2022/11/28/doktryna-zovnishnoi-polityky-meksyky-ne-dozvoliaie-postachaty-zbroiu-ukraini-dramets-ka>
14. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
15. Зашкільняк Л. Історія Центрально-Східної Європи / за ред. Л. Зашкільняка. – ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 660 с. 17
16. Зінько І. «М'яка сила» у зовнішній політиці Австрійської республіки. Режим доступу: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/7489>
17. Зовнішня політика Австрії залишиться без змін – канцлер Шалленберг. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3332006-zovnisna-politika-avstrii-zalisitsa-bez-zmin-kancler-sallenberg.html>
18. Зовнішня політика країн Центральної та Східної Європи: Навчальний посібник для студентів / Кер. авт. колективу О.В.Крапівін. – Донецьк, 2012. – 274 с.
19. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002) / О. Іваницька. – Вінниця: ФОЛІАНТ, 2003. – 560с.
20. Івасюк Г. Основні виклики сучасній зовнішній політиці Німеччини. Режим доступу: <https://mhpi.chnu.edu.ua/index.php/issues/article/view/211>
21. Коваленко Б. Між амбіціями та реальністю: зовнішня політика Франції за президентства Макрона. Режим доступу: <https://adastra.org.ua/blog/mizh-ambiciyami-ta-realnistyu-zovnishnya-politika-franciyi-za-prezidentstva-makrona>
22. Коваль І.М. Глобалізація, загальна безпека і безпека в Україні // Євроатлантична інтеграція України: глобальний та регіональний виміри / Коваль І.М., Глебов С.В., Дубовик В.А. та ін. – Одеса: «Астропринт», 2008. – С. 33-46.
23. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: Навч. посіб. / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009.- 751 с.
24. Кочубей Л. Сучасні особливості зовнішньої політики Франції в умовах модернізації. Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kochubei_suchasni-1.pdf
25. Круглашов А. М. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник / склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. С. Астапенко, В. В. Руссу.- Ч.1.Чернівці, 2010. – 212 с.
26. Крушинський В.Ю. Манжола В.А. Міжнародні відносини та світова політика. 1945-

1980. Дати. Події. Факти: Навч. Посібник. /В.Крушинський – К.: Либідь, 2007. – 192 с.
27. Курандо О.С. «Велика стратегія» у зовнішній політиці США. Режим доступу: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/5964>
28. Мартинов А.Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті рр. ХХ – 10-ті рр. ХХІ ст.). Погляд з України: монографія / А.Ю. Мартинов. – К.: Інститут історії НАН України, 2009. – 262 с.
29. Мексика та Чилі у латиноамериканській політиці ЄС. Режим доступу: <https://referatss.com.ua/work/meksika-ta-chili-u-latinoamerikanskij-politici-ies/>
30. Міжнародні відносини та світова політика: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. Затверджено МОН / За ред. В.А. Манжоли. – К., 2014. – 662 с.
31. Мітрьєва С.І. Європейська безпека і Україна: Навчальний посібник/ С.Мітрьєва - Ужгород: Ліра, 2008. – 222 с.
32. Орлик В. Зовнішньополітичні пріоритети нового уряду Великої Британії. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnopolitychni-priorityety-novoho-uryadu-velykoyi-brytaniyi>
33. Орлик В. Тенденції формування зовнішньополітичного курсу Великої Британії після Brexit. Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/18-2021-orlyk/>
34. Парахонський Б. О. Роль ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки / Б. О. Парахонський, Г.М. Яворська // Стратегічні пріоритети. – №3 (28). – 2013 р. – С.109-114.
35. Переломний момент у зовнішній політиці Німеччини. Режим доступу: <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/perelomnij-moment-u-zovnishnij-politici-nimechchini/>
36. Рудько С. О. Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини : підручник із курсу / С. О. Рудько. – Острогоз : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – 298 с.
37. Рудько С.О. Зовнішня політика країн Західної Європи. = Острогоз: Вид-во Нац. Ун-ту «Острозька академія», 2012. – 412 с.
38. Сафар'янс Є. Трансформація австрійського нейтралітету в умовах змін європейської системи безпеки (1990 ті – початок ХХІ ст.). Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Safarians_Yevhenii/Transformatsiia_avstriiskoho_neutralitetu_v_umovakh_zmin_ievropeiskoi_systemy_bezpeky.pdf
39. Світова гібридна війна: український фронт: Монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
40. Собоदार О. О. Трансформація зовнішньої політики Королівства Бельгія після конституційної реформи 1993 р. Режим доступу: http://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/3_2018/16.pdf
41. Соловійова А. Європейська політика країн Бенілюксу (1945–2014): до історіографії питання. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Soloviova_Aliesia/Yevropeiska_polityka_krain_Beniliuksu_1945_2014_do_istoriohrafii_pytannia.pdf
42. Стратегічні пріоритети політики України в Чорноморському регіоні : аналітична доповідь, матер. кругл. столу / М.О. Воротнюк, А.М. Захарченко, І.В. Максименко та ін. ; за ред. А.О. Филипенка ; Регіон. філіал нац. ін-ту стратегічн. досліджень у м. Одесі. – Одеса: Фенікс, 2013. – 168 с.
43. Сущенко Р. Зовнішня політика Франції: нові пріоритети, старі підходи (2015). Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-sushchenko/2119019-zovnisna-politika-francii-novi-priorityeti-stari-pidhodi-28082015.html>
44. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин : підручник / В.А. Манжола, В.Ю. Константинов, С.В. Андрущенко та ін.; за ред. Л.В. Губерського. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 512 с.
45. Україна в системі міжнародної безпеки / Національний інститут проблем міжнародної

- безпеки. К.: ПЦ «Фоліант», 2009. – 572 с.
46. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна / В. П. Горбулін, О. С. Власюк, С. В. Кононенко. – К. : НІСД, 2015. – 132 с.
47. Черінько І. Розширення Європейського Союзу в першому десятиріччі XXI століття. Політика Великої Британії / І. Черінько // Зовнішні справи. – 2013. – № 10. – С. 24–27.
48. Шамара І.М., Костанді Д.Р. Сучасні концепції зовнішньої політики США: можливості та реальність. Режим доступу: <file:///C:/Users/Admin/Desktop/%D0%97%D0%BE%D0%B2%BD%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%20%D0%97%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%9F%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%90%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B8/15555-Article%20Text-30944-1-10-20200504.pdf>
49. Шатун В.Т. Оборонна і безпекова політика Європейського Союзу: формування та еволюція/ В.Т. Шатун // Наукові праці. Політологія. – Том 230. – № 218 (2014). – С. 60-67.
50. Яровий В.І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн XX ст. підручник для вищих навчальних закладів/ В. І. Яровий. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.